

5. Музичне краєзнавство Буковини: хрестоматія : навч. посібник до курсу "Музичне краєзнавство" / [Укл. О.В.Залуцький]. – Чернівці : Рута, 2005. – Вип. 4. – 80 с.
6. Datcu I. Dictionarul folcloristilor // I. Datcu. – București : St. Sel Mare, 1983. – vol. 2. – 209 p.
7. Jucan G. Folcloristul Al. Voevidca /G.Jucan // Muzica. – 1961. – № 9. – P. 44-48.
8. Satco E. Enciclopedia Bucovinei / Emil Satco. – Iasi : Plai, 2004. – 395 p.
9. Sava I. Dictionar de muzika/ I. Sava, L.Vartolotei. – București : St. Sel Mare, 1979. – 215 p.

Анотація

Стаття присвячена розкриттю основних віх життєвого шляху, напрямів творчого доробку та діяльності буковинського педагога, освітнього діяча, фольклориста й композитора Александру Воевідки (1862-1931 рр.).

Аннотація

Статья посвящена раскрытию основных этапов жизненного пути, педагогической деятельности, творческого наследия буковинского педагога, фольклориста и композитора Александра Воевидки (1862-1931 гг.).

Summary

The article focuses on proving major milestones of life, ways of creative works and activities of Bukovina teacher, education activist, folklorist and composer Alexander Voevidky (1862-1931).

Ключові слова: Александру Воевідка, педагог-професіонал, педагогічна діяльність, дослідницько-творча діяльність.

Ключевые слова: Александру Воевидка, педагог-профессионал, педагогическая деятельность, исследовательская творческая работа.

Key words: Alexandru Voevidka, teacher-professional, educational activities, research and creative activity.

Подано до редакції 10.03.2011.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук, доц. Петрюк І.М.

УДК 371.13 (091) (477)

© 2011

Радченко Ю.Л.

РОЗРОБКА НАУКОВИХ ЗАСАД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ХІХ СТ.

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах реформування вітчизняної системи вищої педагогічної освіти, входження її в світові інтеграційні процеси важливого значення набувають питання цілісної системи професійної підготовки майбутнього вчителя. Для глибокого розуміння і правильного розв'язання багатьох сучасних проблем підготовки фахівців великого значення набуває вивчення, теоретичний аналіз і творче використання досвіду вітчизняної системи професійної підготовки педагогічних кадрів, зокрема ХІХ ст., що дозволить виділити провідні тенденції для модернізації вищої педагогічної освіти на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблемі професійної підготовки вчителів у історико-педагогічному аспекті присвячено ряд праць сучасних учених, зокрема ХІХ ст. У наукових дослідженнях Л.Вовк, Н.Дем'яненко, С.Золотухіної, В.Майбороди, О.Сухомлинської, М.Ярмаченка відображено аналіз історичного досвіду України в галузі підготовки вчителя у системі вищої освіти. Ґрунтовний аналіз проблеми формування та розвитку професійної майстерності здійснено в дослідженнях І.Зязюна, В.Семиченко, О.Лавріненка та ін.

Формулювання цілей статті... Мета дослідження полягає у визначенні поглядів вітчизняних діячів освітньої галузі ХІХ ст. щодо фахової підготовки педагогічних кадрів і їхнього внеску у розробку наукових засад професійної підготовки вчителя визначеного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження... Біля витоків розробки наукових засад професійної підготовки вчителів ХІХ ст. стояли відомі педагоги та державні діячі: Г.Сковорода, О.Духнович, М.Пирогов, П.Юркевич, К.Ушинський, Т.Лубенець, І.Франко, М.Демков, Б.Грінченко, Я.Чепіга та інші. Вони здійснили перші спроби обґрунтування теоретичних основ вищої педагогічної освіти, вказали на необхідність створення педагогічних закладів для професійної підготовки вчителів, особисто займалися викладацькою діяльністю, досліджували взаємозв'язок педагогіки з філософією, релігією і психологією. Значна увага приділялася дослідженню західноєвропейської науково-педагогічної думки щодо підготовки педагогічних кадрів. Аналізуючи зарубіжний та вітчизняний педагогічний досвід, українські вчені займалися розробкою наукових засад професійної підготовки вчителя.

Започаткувавши у вітчизняній педагогіці ідею народності виховання, призначення вчителя відомий філософ-мандрівник, поет і педагог Г.Сковорода визначав як наставника, який має служити народові, жити задля нього та бути з ним. Справжнього вчителя характеризує, перш за все, любов до свого народу, людяність, чесність, гуманність, принциповість, відсутність розходжень між словом і ділом [5, с. 218-220]. На думку

мислителя, важливою професійною рисою вчителя є педагогічна досконалість, що полягає в умінні викладати цікаво, наочно, використовуючи для розширення кругозору учнів явища природи і суспільного життя, умінні проводити бесіди, використовувати вправи, працювати з книгами, перекладами, любові до наук та їх систематичному вивченні [5, с. 213].

Висунувши ідею природовідповідного виховання, Г.Сковорода вимагав від учителів вивчати своїх учнів, добре знати надані природою особливості дитини і розвивати їх шляхом навчання. Закликаючи молодь влаштовуватися у житті не за становищем у суспільстві, а за своїми здібностями, нахилами, можливостями (за своєю сродністю) та набутими знаннями, педагог радив майбутнім учителям бути високоосвіченими і благородними, любити дітей і свою справу, виховувати незалежну і вільнодумну людину [4, с. 327].

Найбільш визначний представник культурно-освітнього руху на Закарпатті О.Духнович став автором першого систематизованого підручника з педагогіки для народних учителів – “Народна педагогія на користь училищ та вчителів сільських” (1857 р.) – що відіграв позитивну роль у поширенні педагогічних знань і підготовці учителів.

На думку вченого, професійно підготовленим учителем може бути лише високоосвічена особа, яка вміє донести до свідомості учня його рідною мовою навчальний матеріал будь-якої складності і є вартою наслідування. О.Духнович називав учителя справжнім митцем, майстром виховання, який творить людину і суспільство [1, с. 391]. Надаючи великого значення вчителям у становленні держави, він вимагав від них виховання у своїх учнів патріотичних почуттів, національної гордості і шанобливого ставлення до інших народів, закликав не обмежуватися лише своєю вузькопрофесійною діяльністю, а й проводити культурно-освітню роботу серед населення.

Визначний учений, педагог, попечитель Київського і Одеського навчальних округів М.Пирогов рекомендував здійснювати підготовку вчителів у педагогічних інститутах, учительських семінаріях і курсах, що мають бути створені при гімназіях та прогімназіях. Вважаючи, що зміст освіти для різних ступенів школи повинен бути диференційованим, він розробив три офіційних проекти підготовки вчителів: для приходської школи (парафіяльних училищ), повітових училищ і гімназій [3, с. 11].

На переконання М.Пирогова, професійна підготовка вчителя має бути науково-теоретичною і навчально-практичною (або чисто педагогічною). Перша передбачала відвідування лекцій, вивчення гімназійних предметів, оволодіння латинською мовою, друга – педагогічні вправи з учнями першого і другого класів гімназій, приходських і повітових училищ під керівництвом обраних наставників, починаючи з навчання грамоті, поступово переходячи до різних наукових предметів; практичні вправи і викладення наочного навчання (*Anschauungslehre*); педагогічні бесіди; прослуховування курсу практичної педагогіки.

Проте, М.Пирогов стверджував, що знаннями і навичками, що одержували вчителі у тих чи інших навчальних закладах, не може обмежуватися їхня професійна підготовка. Педагог наполягав на самостійному продовженні роботи вчителів над підвищенням рівня знань і вдосконаленні педагогічної майстерності. З огляду на це, вчений активно сприяв проведенню з'їздів учителів гімназій, рекомендував відвідувати уроки своїх колег та запрошувати на власні уроки, обговорювати їх та обмінюватися досвідом роботи на педагогічних радах [3, с. 674-680].

На переконання видатного філософа і педагога П.Юркевича, гуманним може бути виховання лише на ґрунті християнського ідеалу, тому завдання вчителя полягає у допомозі дітям розвиватися як духовно-моральна особистість, спрямовувати навчання так, щоб воно вело до самовиховання [10, с. 9].

Свої педагогічні думки щодо професійної підготовки вчителя П.Юркевич виклав у підручнику “Курс загальної педагогіки”. Розглядаючи моральну особистість учителя, вчений виокремив дві суттєві риси: авторитет і любов. На думку філософа, авторитет набувається перевагою розуму і волі й розкривається у послідовності, суворій законності і справедливості дій [10, с.64]. П.Юркевич вважав, що не завжди і не в усіх ситуаціях учитель має використовувати засоби свого авторитету. Він має навчити своїх учнів вірити в істину безпосередньо, або на основі власних досліджень і пізнання.

П.Юркевич також наголошував, що любов до дитини не має бути сліпою, тобто вчителів не слід підкорятися примхам і забаганкам учнів, не створювати собі правил з їхніх думок і вчинків [10, с. 65]. Засуджуючи панібратство по відношенню до вихованців, філософ порівнював любов між вихователем й учнями з почуттями між матір'ю та дітьми говорячи, що “Вчитель, як рідна ненька, має моральні засоби, аби прихилити до себе серця дітей” [10, с. 65-66].

Вважаючи, що моральні норми поведінки мають бути визначені правилами, П.Юркевич вимагав, щоб учителі самі ними керувалися. На думку вченого, майстер педагогічної справи повинен уміти прививати своїм вихованцям правила пристойності, ввічливості, шанобливості; дисциплінувати погляд і голос учнів; прививати смак і скромність у зовнішньому вигляді, зокрема правильний вибір одягу [10, с. 101].

Схилившись у своїх філософських поглядах до кордоцентризму та гуманізму, П.Юркевич виокремлював професійні риси майбутнього вчителя-майстра, які характеризував трьома видами любові: до істини, учнів і

добра. Вчений був переконаний, що саме цими трьома видами любові визначається майстерність і сумлінність учителя [10, с. 244].

Усвідомлюючи високу місію народного вчителя у житті суспільства, для їхньої професійної підготовки видатний вітчизняний педагог К.Ушинський пропонував створювати учительські семінарії, а для підготовки вчителів середніх шкіл – педагогічні факультети при університетах.

К.Ушинський розробив “Проект учительської семінарії” (1861 р.), зміст роботи якого він вбачав, по-перше, у забезпеченні майбутніх учителів широким колом загальноосвітніх знань; по-друге, відведенні у навчальному плані особливого місця спеціальної педагогічної і методичній підготовці вчителя; по-третє, організації практичної підготовки вчителя. Педагог відзначав, що: “Метод викладання можна вивчити з книги або зі слів викладача, але набути навичок у застосуванні цього методу можна тільки діяльною і тривалою практикою” [7, с. 83-84].

Для реалізації своїх ідей К.Ушинський запропонував створити спеціальні зразкові початкові школи для проходження річної педагогічної практики після закінчення вчительської семінарії і тільки після цього присвоювати звання учителя. Стажування випускники мали проходити під керівництвом наставників семінарії, брати у них консультації, звертатись за порадами, необхідною літературою, методичними посібниками тощо.

К.Ушинський звернув увагу на розвиток професійних рис у семінаристів-майбутніх педагогів. На його думку, для ведення успішного навчально-виховного процесу, народному вчителю знадобляться такі риси, як володіння чіткими, точними, визначеними, енциклопедичними знаннями і викладання матеріалу на основі врахування особливостей методики початкового навчання і міжпредметних зв'язків. Проте, педагог зазначав, що важливі не тільки вміння викладати, а й характер, моральність і переконання вихователя, які мають бути пройняті ідеєю християнства, бути особистістю і прикладом для інших [7, с. 83-85].

Підвищувати свою кваліфікацію, професійну майстерність та займатися самоосвітою, за твердженням ученого, вчителі могли створюючи власні бібліотечки, відвідуючи педагогічні музеї та повторювальні курси, вивчаючи кращий досвід своїх колег і всебічно аналізуючи власний досвід К.Ушинський організовував, проводив і навіть інспектував з'їзди, збори, наради, на яких обговорювалися загально-педагогічні і методичні питання, давалися показові уроки.

Засновник багатьох педагогічних курсів Т.Лубенець вважав, що важливою професійною рисою вчителя є досконале проведення уроків: “Хто хоче добре вчити у школі, той має завжди готуватися до уроків. Підготовка до уроку усуває багато недоліків,...дає вчителю чітке уявлення про зміст уроку, вказує на чому мають бути зосереджені зусилля вчителя і учнів” [2, с. 259]. Щоб підготуватися до професійного проведення заняття, вчений радив дотримуватися такого плану: 1) самому різнобічно засвоїти той матеріал, який збираєтеся використати на занятті; 2) пов'язати цей матеріал з попередньо вивченим; 3) згрупувати його в окремі частини; 4) намітити, які необхідні наочні посібники для заняття; 5) виготовити ці посібники; 6) обдумати і підібрати найкращий спосіб подачі матеріалу учням; 7) мисленнєво провести заняття [2, с. 259].

На думку великого мислителя, письменника, культуролога, мистецтвознавця і вченого І.Франка, дійсна університетська освіта найменше відповідає принципу природовідповідності, адже все навчання зводилося до заучування цілих параграфів, а такі знання з часом забуваються. Вчений обґрунтував ідею, згідно з якою через один із досконало розвинених природою задатків можна виховати цілу особистість, надаючи великого значення єдності навчання і праці.

Сповідуючи принцип індивідуалізації, І.Франко застерігав майбутніх майстрів педагогічної справи від знеособлення учнів. На думку мислителя, стати професійно підготовленим учителем і досягти свого призначення може лише та особа, яка має покликання до педагогіки, постійно вивчає учнів, враховує їх індивідуальні особливості, поводить з учнями лагідно, щиро, розумно, як з рівноправними, входить в їхній спосіб думання під час навчально-виховного процесу [8, с.208-209].

Педагогові М.Демкову належить проект педагогічної і філософської підготовки вчителів середніх навчальних закладів та ідеї створення спеціальних педагогічних факультетів у класичних університетах і педагогічних семінаріях при кожному класичному університеті. Вчений наголошував, що при кожній учительській семінарії має бути гімназія і реальне училище, в яких студенти на практичних заняттях могли б оволодіти професійними вміннями і навичками відвідуючи показові уроки досвідчених викладачів і проводячи пробні заняття під керівництвом професорів.

М.Демков підтримав і розвинув думку К.Ушинського про єдність теоретичної і практичної підготовки майбутніх учителів. Він уважав, що лекції з основних педагогічних дисциплін повинні читати професори педагогіки, а формувати уміння і навички семінаристів необхідно на практичних заняттях. Великого значення учений надавав “дорадчим годинам” (“години нарад”), до яких студенти мають готуватися вдома за першоджерелами, а на заняттях – відповідати на запитання, сперечатися, заперечувати, запитувати. Така форма роботи допоможе викладачам вияснити рівень підготовки семінарста і дасть можливість корегувати набуті знання.

Беручи активну участь у роботі вчительських з'їздів, відомий письменник, перекладач, учитель і громадський діяч Б.Грінченко порушував питання про необхідність розширення загальноосвітньої і спеціально-педагогічної підготовки вчительських кадрів, створення умов для їхньої самоосвіти, організацію вчительських курсів, відкриття педагогічних бібліотек, видання літератури.

Сучасна дослідниця К.Тимошенко відзначає той факт, що вивчаючи західноєвропейську систему підготовки педагогічних кадрів та аналізуючи вітчизняні наукові ідеї, Б.Грінченко долучився до розробки наукових засад професійної підготовки вчителів. Складена ним програма підготовки педагогічних кадрів передбачала: 1) оволодіння кожним учителем українською літературною мовою з метою проведення всього навчального процесу рідною мовою; 2) засвоєння кращих досягнень національної й світової культури та мистецтва; 3) оволодіння педагогічним досвідом (з урахуванням надбань української етнопедагогіки, історії педагогічної думки в Україні); 4) формування національної самосвідомості, постійне вивчення народного життя, побуту, традицій, звичаїв, інтересів людей; 5) участь у культурно-просвітницькій роботі серед населення, у пропаганді педагогічних знань [6, с.130-131].

Талановитий педагог Я.Чепіга дійшов висновку, що головною професійною рисою педагога має бути вдосконалення його майстерності, яку вчений визначав як здатність впливати на учня своїм прикладом, сприяти розвитку працелюбної, цілеспрямованої і активної особистості.

У монографії "Самовиховання вчителя" (1913 р.) Я.Чепіга визначив роль учительства у суспільстві, розкрив необхідність та шляхи його розвитку й удосконалення. Передусім, на думку вченого, людина повинна обирати професію вчителя свідомо і займатися своїм самовдосконаленням й самовихованням протягом всього життя. Педагог зазначав, що вчитель має стати взірцем для учнів і батьків [9, с.10].

Висновки... Таким чином, аналіз наукових праць українських діячів освітньої галузі XIX ст. дав змогу стверджувати, що вони зробили значний вклад у поступ професійної підготовки вітчизняних учителів. Завдяки їхньому визначенню теоретичних основ вищої педагогічної освіти, було обґрунтовано необхідність створення мереж фахових закладів для підготовки вчителів, диференційовано навчальний зміст цих закладів для різних ступенів школи, розроблено проекти, програми підготовки педагогічних кадрів в інститутах, семінаріях, гімназіях, на з'їздах та зборах, опубліковано ряд підручників, посібників, наукових праць, статей, публіцистичних творів.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у визначенні вимог щодо професійної готовності майбутніх учителів у творчій спадщині українських діячів освіти XIX століття.

Література

1. Духнович О. Твори в 4-х томах / Гол. ред. М.Ричалка – Пряшев : Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1967. – Т. 2. – 732, [6] с.
2. Лубенец Т. Педагогические беседы. Издан. 2-е, дополн. и перераб. / Т.Лубенец, – Спб. : Изд-во П.В. Луковникова, 1913. – 578, [4] с.
3. Пирогов Н.И. Сочинения Н.И. Пирогова в 2х т. / Н.И.Пирогов. Т. I, 2-е юбилейн. издан., дополн., К. : Издание Пироговского Товарищества. – 1914. – 1010, [3] с.
4. Сковорода Г.С. Твори в двох томах / Ред. кол. : О.І.Білецький, Д.Х.Острянин, П.М.Попов. – К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1961. – Т. 1. – 637, [5] с.
5. Сковорода Г.С. Твори в двох томах / Ред. кол. : О.І.Білецький, Д.Х.Острянин, П.М.Попов. – К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1961. – Т. 2. – 621, [5] с.
6. Тимошенко К.В. Просвітницько-педагогічна діяльність Б.Д. Грінченка на Слобожанщині : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Тимошенко Катерина Василівна. – Харків. – 2008. – 199 с.
7. Ушинський К.Д. Педагогические сочинения в 6-ти томах / Ред. кол. : М.И.Кондаков (гл. ред.), Ю.К.Бабанский, С.Ф.Егоров, Ф.Г.Паначин, В.С.Хелемендик – М. : Педагогика, 1988 – Т. 2. – 493, [5] с.
8. Франко І. Педагогічні статті і висловлювання / Упоряд. О.Г.Дзевєрін. – К. : "Рад. школа", 1960. – 299, [3] с.] або [Франко І. Ученицька бібліотека в Дрогобичі // Франко І. Педагогічні статті і висловлювання / Упоряд. О.Г.Дзевєрін. – К. : "Рад. школа", 1960. – С.32-36.
9. Чепіга Я. Самовиховання вчителя / Я.Чепіга // Світло. – 1913. – № 8. – С.9-18.
10. Юркевич П. Курс общей педагогики с приложениями / П.Юркевич. – М. : Типография Грачева и Ко, 1869. – 404, [15] с.

Анотація

У статті розглядається проблема професійної підготовки вчителя у працях українських діячів освітньої галузі XIX ст. Висвітлюються їхні погляди та внесок у розробку наукових засад професійної підготовки педагогічних кадрів визначеного періоду.

Аннотация

В статье рассматривается проблема профессиональной подготовки учителя в работах украинских деятелей образовательной отрасли XIX в. Освещаются их взгляды и вклад в разработку научных принципов профессиональной подготовки педагогических кадров обозначенного периода.

Summary

The article focuses on the professional teacher training problem of the Ukrainian educators' researches of the XIXc. Their thoughts and contribution to professional pedagogical personnel training scientific principles of the XIX c. are shown.

Ключові слова: наукові засади, професійна підготовка вчителя, професійні риси, педагогічна практика, самовдосконалення.

Ключевые слова: научные принципы, профессиональная подготовка учителя, профессиональные черты, педагогическая практика, самоусовершенствование.

Key words: scientific principles, professional teacher training, professional traits, pedagogical practice, self-perfection.

Подано до редакції 17.03.2011.

Рекомендовано до друку докт.пед.наук, доц. Лавріненко О.А.

УДК 37.035.3

© 2011

Слюсаренко Н.В.

ТВОРЧИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ У ШКОЛАХ В.СУХОМЛИНСЬКОГО, І.ТКАЧЕНКА, О.ЗАХАРЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ефективність трудової підготовки школярів знаходиться у прямій залежності від особливостей її здійснення. У свою чергу організувати трудову підготовку належним чином спроможні лише ті педагоги, які мислять і діють творчо, а тому виступають головною рушійною силою відповідних соціальних та духовних трансформацій. Разом із тим сьогодні в загальноосвітніх навчальних закладах, на жаль, децю бракує таких учителів трудового навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

В останні десятиріччя загальнотеоретичні підходи до розв'язання проблем трудового навчання і виховання знайшли відображення в дослідженнях П.Атутова, В.Мадзігона, В.Сидоренка, В.Симоненка, Г.Терещука, Д.Тхоржевського та ін. Окремі аспекти трудового навчання і виховання учнів вивчали Й.Гушулей, О.Коберник, В.Мадзігон, Л.Оршанський, В.Стешенко та ін. Проблеми організації навчальної праці, інтеграції трудового навчання з іншими навчальними дисциплінами висвітлено в роботах В.Вдовченка, Л.Денисенко, Г.Левченка, В.Тименка та ін. Історію становлення і розвитку в школах України кінця XIX – XX століття трудової підготовки учнів відображено в дослідженнях В.Бондаря, А.Вихруща, С.Дем'янчука, Н.Калініченко, М.Кареліна, В.Кухарського, М.Левківського, С.Мазуренко, В.Нечипорук, В.Рака, Н.Слюсаренко, Т.Сороки та ін. Деякі аспекти трудової підготовки молоді подано у дослідженнях, що висвітлюють спадщину видатних педагогів, діяльність яких спрямовувалася на організацію ефективної трудової підготовки підростаючого покоління (Н.Дічек, А.Іванко, С.Карпенчук та ін.); характеризують окремі компоненти трудової підготовки (О.Белошицький, І.Ковальова, О.Колодійчук, В.Макарчук та ін.); аналізують підготовку вчителів праці (М.Корець, В.Кузьменко, Є.Кулик та ін.).

Водночас творчий підхід вітчизняних педагогів другої половини XX століття до організації трудової підготовки підростаючого покоління та реалізації основних завдань трудового виховання потребують більш детального вивчення.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті – розглянути особливості організації трудової підготовки учнів у школах, які очолювали В.Сухомлинський, І.Ткаченко та О.Захаренко, та довести, що їх діяльність носила творчий характер.

Виклад основного матеріалу дослідження... Загальновизнано, що творчість – це позитивно спрямована діяльність, головною ознакою якої найчастіше вважають новизну. Але процес творчості, як правило, поєднує традиції і новаторство. Творчі ідеї самі собою не народжуються, а виникають тоді, коли людина відчуває потребу щось змінити, вдосконалити.

Саме таку потребу відчували В.Сухомлинський, І.Ткаченко та О.Захаренко, коли намагалися створити у своїх школах творче середовище, в якому учні працювали із задоволенням, намагалися проявити себе в різних видах діяльності, активно освоювали й перетворювали навколишній світ.

Однією із найбільш значущих ціннісних орієнтацій, очолюваних ними закладів, було виховання в учнів любові до праці і поваги до праці інших людей. З цією метою педагоги дбали, щоб діти привчалися до праці змалку, а тому залучали до неї всіх школярів.

Так, у Павлівській школі учні I-III класів виконували посильну роботу на спеціально відведених для них "невеличких площах дослідної ділянки і фруктовому саду", де кожен клас саджав по 2-3 дерева і доглядав за ними. Крім цього, разом зі старшокласниками молодші школярі пересаджували розсаду, квіти, брали участь в інших видах робіт. Спільна робота мала неабияку виховну цінність [6]. Виховну цінність мало й те, що „щовесни на шкільному подвір'ї і на вулиці, біля парадного входу в школу, розбиваються квіткові клумби", а в „кожному класі на вікнах стоять вазони з квітами", догляд за якими, як писав В. Сухомлинський, поступово ставав колективною справою класів, здружував учнів першої і другої змін [там само, с. 122].